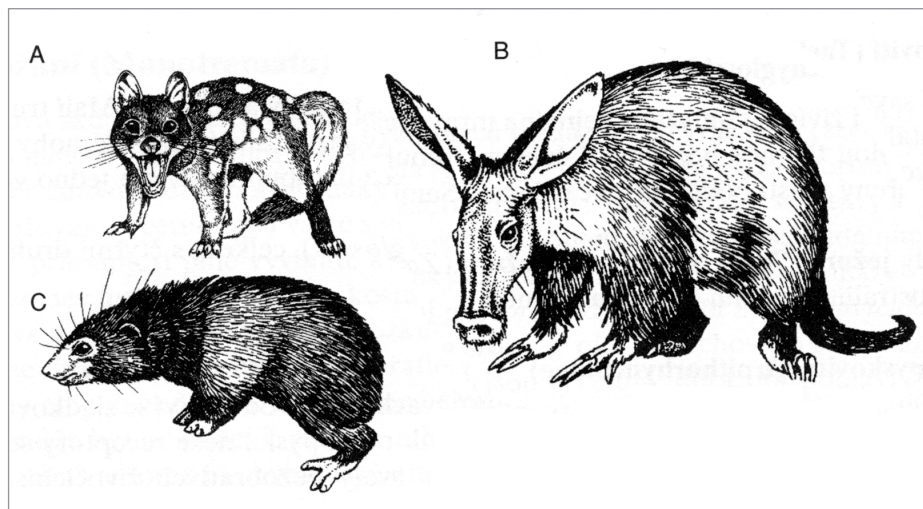


Jiří Gaisler, Jan Zima: Zoologie obratlovců

Když v r. 1983 vyšla z pera brněnského zoologa J. Gaislera v nakladatelství Academia Zoologie obratlovců, dostala se do ruky všem zájemcům o přírodu, ale zejména pak studentům biologie na vysokých i středních školách moderní učebnice, plně srovnatelná s obdobnými zahraničními tituly, která nahradila do té doby používaná skripta O. Olivy (Strunatci I a II, 1955–57) a zejména W. Černého (Zoologie strunatců, 1966). Nicméně nezadržitelný pokrok ve všech oborech lidské činnosti se přirozeně nevyhýbá ani zoologii, a tak po čtvrtstoletí nazrál čas podívat se na obratlovce prizmatem 21. století. K přepracování učebnice si Jiří Gaisler z Masarykovy univerzity v Brně přizval mladšího spolupracovníka Jana Zimu, t.č. ředitele Ústavu biologie obratlovců AV ČR, v. v. i., v Brně, a společnými silami poskytli posluchačům fakult s přírodovědným zaměřením (včetně lesnických, environmentálních, zemědělských, veterinárních či i lékařských) souhrn nejnovějších poznatků a informací o obratlovcích formou druhého, přepracovaného vydání zmíněné učebnice.

Vezmete-li knihu poprvé do ruky, nesmíte se nechat zmást podobnou grafickou úpravou a kresbami Jana Dungela, které jí dodávají nezaměnitelný rukopis připomínající 1. vydání. Už pouhé srovnání rozsahu učebnice (692 stránek oproti původním 534 stranám) naznačuje, že v náplni učebnice došlo k výrazným změnám, a nikoli jen přidáním počtu stránek. Doplněna byla zejména nová fakta z molekulární biologie, karyologie, fylogenetické systematiky, behaviorální ekologie i biodiverzity, tedy oborů, které právě hýbou pří-

Vybraní zástupci živorodých savců (*Theria*). A: vačnatci (*Marsupialia*) – kunovec tečkovaný (*Dasyurus viverrinus*); B a C *Afrotheria*: B hrabáči (*Tubulidentata*) – hrabáč *Orycteropus afer*, C damani (*Hyracoidea*) – daman pralesní (*Dendrohyrax dorsalis*). Ilustrace J. Dungela



rodovědeckými výzkumy a v nejednom případě mění po staletí zaběhlá dogmata. Jedním z mnoha přínosů recenzované knihy je pak především nový pohled na fylogenezi a s ní spojený systém obratlovců na nejrůznějších úrovních, který se v takto ucelené inovované podobě dostává k zájemcům o tuto problematiku v češtině poprvé. Za sympatické zvláště považuji, že autoři v mnoha směrech neprezetují jen jedinou variantu problému (např. při popisu fylogeneze určité skupiny), ale uvádějí i další možné/uvážované hypotézy a nesusazují tak čtenáře do jedné názorové linie (častý případ učebnic druhé poloviny 20. stol.), nýbrž dávají mu možnost, aby si udělal dostatečně objektivní obraz o problematice sám (případně s pomocí citací důležité literatury). Moderní obsah je tedy doplněn i moderní formou, což kvalitu učebnice bez jakýchkoli pochyb podtrhuje.

Již úvodní kapitola Systém a fylogeneze organismů naznačuje taktiku přístupu autorů k náplni učebnice. Rozhodně ji nechápu jako pouhý popisný přehled jedné ze skupin živočišné říše, nýbrž všude tam, kde se k tomu nabízí příležitost, hledají a zdůrazňují vzájemné souvislosti a propojení mezi poznatky nejrůznějších oborů od zmíněných molekulárních disciplín až po ekologii, etologii či biogeografii. Oproti prvnímu vydání se více klade důraz na celistvost pojetí obratlovců, resp. strunatců (jsou zahrnuti i pláštěnci a bezlebeční), včetně vymřelých skupin (konodonti, štítnatci, pancířnatci, trnoploutví, sinapsidi aj.). Učebnice zároveň usnadňuje orientaci jak v současném vědeckém (latinském) názvosloví na úrovni různých taxonomických skupin (např. obojživelníci – *Lissamphibia* či nové taxony savců *Ameridelphia*, *Australidelphia*, *Afrotheria*, *Euarchontoglires* ad.), tak i v odborné terminologii progresivních metod taxonomického a fylogenetického bádání, a to tím více, jsou-li uvedeny i s anglickými ekvivalenty (zde si lze snad jen postesknout nad absencí řady málo

známých termínů ve věcném rejstříku, např. autapomorfie, sympleziomorfie, kladogram apod.). Pod zorným úhlem výsledků novodobých výzkumů, mnohdy ještě neustálených, autoři ustupují od dřívějšího tradičního členění systému obratlovců na podkmeny, nadtřídy, třídy či nadřády (viz 1. vydání) a formulačně se spíše drží obecnějšího pojmu taxonomická skupina. To může být ostatně dobrý signál i pro nastávající vysokoškolské adepty zkoušek ze zoologie obratlovců – není až tak důležité mít „nabíflouvanou“ přesnou hierarchii systému, jako spíše vnímat obecnou diverzitu jednotlivých skupin a zejména se dobře vyznat v širších vývojových souvislostech a znacích či projevech, které fylogenetickou divergenci obratlovců provázejí.

Nezbytnou součástí učebnice tohoto typu je podrobná charakteristika obratlovců jako celku (vedle popisu pláštěnců a bezlebečných), založená na evoluční morfologii a doplněná základním přehledem ekologie (ekologická nika, populace, životní strategie, společenstva, biogeografie), chování (prvky, vzorce a funkční okruhy chování, vrozené a získané chování, cirkadiální rytmy, učení, individuální chování, reprodukční a sociální chování, komunikace, funkce chování) i nezbytné fylogeneze. S obdobným schématem se následně setkáváme i „uvnitř“ jednotlivých skupin obratlovců s tím, že u současných taxonů následuje stručný výčet řádů a čeledí, někde úplný (např. savci či ptáci), jinde z kapacitních důvodů neúplný (např. paprskoploutvé ryby). Závěrečné části jsou věnovány významu a ochraně obratlovců, kde kromě oddílu o domácích a laboratorních zvířatech došlo oproti prvnímu vydání k podstatnému a důležitému doplnění i aktualizaci ochranné tematiky. Je možná škoda, že učebnice v tomto místě postrádá byť i stručné, ale ucelené zhodnocení fauny obratlovců ČR (strohé údaje o počtu druhů jsou uvedeny pouze v obecném popisu hlavních taxonů). I když si lze představit, že autoři zápolili s narůstajícím rozsahem, drobná kapitola podávající na několika stránkách přehlednou informaci o složení a vývoji naší fauny obratlovců (vyhubené druhy, invazní druhy apod.) včetně její stručné zoogeografické charakteristiky by jistě byla užitečným doplňkem celého díla. Úplný závěr pak tvoří dva rejstříky – věcný a taxonů.

Z výše uvedeného vyplývá, že po delší době vyšla mimořádně kvalitní publikace, která – byť je prezentována jako vysokoškolská učebnice – se na nejbližší desetiletí, či spíše i déle, stane základním informačním zdrojem pro všechny zájemce o zvířena (nejen obratlovců) a přírodu vůbec. A to nejen pro generaci mladou, studující či stojící na počátku profesní kariéry, ale i pro ročníky starší, které tak říkajíc odrostly na jejím prvním vydání. Jsem přesvědčen, že v pořadí druhá Zoologie obratlovců si brzy najde cestu ke svým čtenářům jak svou obsažností a moderním pojetím, tak koneckonců i přijatelnou cenou.

2., přepracované vydání. Academia, Praha 2007, 692 str. Cena 495 Kč